
Entre bambolines: cartes d'Ignasi Iglésias a Pere Cavallé

MARIA MORENO I DOMÈNECH

ORCID: 0000-0003-3699-5663

Universitat de Barcelona

maria_moreno@ub.edu

DOI 10.60940/ElsMargesv133np2024id428902

Resum: El Centre de Lectura de Reus conserva les cartes que Ignasi Iglésias (1871-1928) va enviar a Pere Cavallé (1880-1939) des de 1914 fins a 1924. Pere Cavallé i Llagostera fou un dramaturg i periodista que va formar part del Grup Modernista de Reus, altrament conegut com la Colla de ca l'Aladern. Com el seu amic Ignasi Iglésias, cultivà el teatre d'idees. Algunes de les seves obres són *La cegueta* (1900), *La terra* (1918), *Els germans Ferrerons* (1918) o *L'astuta dispesera* (1925). En el text present es transcriu una selecció de cartes d'Iglésias a Cavallé que van del 8 de desembre de 1916 al 4 de març de 1918, el breu període en què Ignasi Iglésias va ser director artístic del Teatre Romea. En aquestes cartes, Iglésias exposa sense pèls a la llengua alguns conflictes en la direcció escènica del teatre Romea. Així, crítica durament l'empresari Josep Canals, comenta algunes desavinences amb Evarist Fàbregas i es mofa de la vanitat d'Enric Borràs. També bescanta altres autors teatrals, com Adrià Gual, Pous i Pagès o Santiago Rusiñol, tot fent referència a alguns dels seus fracassos teatrals.

Paraules clau: Teatre català, epistolari, Ignasi Iglésias, Pere Cavallé, Teatre Romea, Evarist Fàbregas, Josep Canals, Adrià Gual, Josep Pous i Pagès, Santiago Rusiñol.

In the wings: Ignasi Iglésias letters to Pere Cavallé

Abstract: Out of the letters Ignasi Iglésias (1871-1928) sent to his fellow-playwright and journalist Pere Cavallé (1880-1939) between 1914 and 1924, kept at the Centre de Lectura of Reus, the latter's home town, we publish here those from the period starting 8 December 1916 till 4 March 1918, during which Iglésias was artistic head at Teatre Romea. In them, Iglésias writes without holding anything back about confrontations amongst members of the managerial team, criticising in the harshest terms the impresario, Josep Canals, exposing his disagreements with Evarist Fàbregas and making fun of the first actor Enric Borràs's vanity. He also maligns some other playwrights, such as Adrià Gual, Josep Pous I Pagès and Santiago Rusiñol, mentioning some of their flops.

Keywords: Catalan theatre, epistolary, Ignasi Iglésias, Pere Cavallé, Teatre Romea, Evarist Fàbregas, Josep Canals, Adrià Gual, Josep Pous i Pagès, Santiago Rusiñol.

1. Introducció

La correspondència presentada a continuació és una selecció de les cartes que el dramaturg Ignasi Iglésias (Sant Andreu de Palomar, 1871 - Barcelona, 1928) va enviar al seu amic, l'escriptor Pere Cavallé (Reus, 1880-1939). Ignasi Iglésias i Pujades, sens

dubte un dels grans referents del teatre modernista català,¹ va gaudir d'una popularitat similar a la de Santiago Rusiñol o a la d'Àngel Guimerà com a representant de «la vigència de la tradició més immediata» (MARTORI 2020, p. 9).

La família es va traslladar a Lleida el 1882 quan el pare d'Ignasi, empleat de ferrocarril qualificat, va ser nomenat cap de dipòsits d'estació. En aquesta ciutat, Iglésias fundà la companyia d'aficionats *Sociedad Cervantes*, que li estrenà la seva primera obra, *La fuerza del orgullo* (1886). Va estudiar pintura a la Llotja, on va ser deixeble de Joaquim Vayreda, i els seus inicis al teatre professional van ser com a escenògraf al taller de Fèlix Urgellès (GALLÉN 2020, p. 201-203).

Les relacions que va mantenir amb el grup de *L'Avenç* van marcar un canvi d'orientació de la seva obra, que d'orbitar dins del teatre costumista va virar cap al model del teatre d'idees.² Així, *L'argolla*, una peça estrenada el 7 d'abril de 1894 al Teatre Granvia, va ser la primera obra teatral d'influència ibseniana. El 1896, Jaume Brossa, Pere Coromines i Ignasi Iglésias funden el Teatre Independent i estrenen *Espectres*, de Henrik Ibsen, al Teatre Olimp de Barcelona. L'obra l'havien traduïda a quatre mans Pompeu Fabra i Joaquim Casas Carbó (MIRACLE 1986).

Posteriorment, Iglésias va estrenar obres com ara *Foc Follet* (1899), al Teatre Romea; *L'alosa* (1899), al Teatre Principal; *La resclosa* (1899), al Teatre Novetats i *La mare eterna* (1900), a Sitges, entre d'altres. Sens dubte, a l'inici del segle xx ja s'havia convertit en un referent de l'escena catalana i va poder fer-se un lloc en la programació del Teatre Romea.³ Així, a la primera dècada del segle s'hi estrenaren *Els vells* (6-2-1903), *Flor tardana* (6-4-1903), *La reina del cor* (14-4-1903), *Via crucis* (18-4-1903), *Joventut* (8-11-1904), *Girasol* (14-4-1906), *Les garses* (25-11-1906), *La barca nova* (1-5-1907), *L'alegria del sol* (23-4-1908), *Cor endins* (7-3-1909) i *La noia maca* (11-11-1910).⁴ A més, les seves produccions també s'estrenaren en altres teatres, com ara *La formiga*, al Teatre de les Arts, el 1904, o *Foc nou*, al Teatre Novetats, el 1909.

1. En aquest sentit, Xavier Fàbregas afirmà: «Ignasi Iglésias ens apareix avui com el màxim representant del nostre modernisme de caient naturalista» (FÀBREGAS 1972, p.10).

2. En el seu llibre *El arte escénico en España*, que recollia trenta-set articles publicats a *La Vanguardia* entre 1892 i 1895, Josep Yxart ja havia exposat la gènesi i els fonaments artístics del teatre d'idees: «Así, el inmenso proceso, la vasta investigación de la humanidad, que pretendió el naturalismo, se va cumpliendo en todas partes pasando de la novela al proscenio. Y al cumplirse, no hace más que continuar la obra que apuntamos tratando del primer realismo francés: convertir cada vez más en placer intelectual y reflexivo el placer artístico del teatro; aproximar a este a lo que se llamó "teatro de ideas" parando en el simbolismo.» (YXART 1894).

3. Tal com ha assenyalat Ramon Bacardit, l'entrada de les seves obres a la programació regular del Teatre Romea va anar acompanyada d'un apaivagament dels posicionaments més revulsius: «A partir de les seves estrenes al teatre del carrer de l'Hospital, Iglésias es convertí en un autor realment popular, sobretot a mesura que la seva obra va anar perdent o atenuant els components més revulsius del seu teatre i pel fet que el component melodramàtic de les seves obres s'accentués sentimentalitzant les trames; els conflictes perdien virulència i n'emergia un model d'obres amb ingredients realistes, molt sovint de procedència costumista, que es recolzaven en general en estructures dramàtiques plantejades amb força correcció.» (BACARDIT I SANTAMARIA 1994 p. 39-40).

4. El 20 de gener de 1902 també es va presentar al Teatre Romea *El cor del poble*, estrenada al Teatre Apol·lo de Vilanova i la Geltrú.

Tal com ha subratllat Martori, *Els vells* i *Les garses* marquen «l'etapa de plenitud i maduresa» (2020, p. 10) de la seva trajectòria teatral. *Els vells* es va estrenar a Madrid tant en català com en castellà, i també va ser traduïda al francès i estrenada al Théâtre de l'Œuvre de París. *Les garses* s'estrenà a Madrid la mateixa nit que es presentava al Teatre Romea de Barcelona, i també es va estrenar al Nouveau Théâtre d'Art el 1911, una estrena parisenca que va ser un èxit de públic i que va rebre unes crítiques molt favorables (MARTORI 2010, p. 20).

El 1909, Ignasi Iglésias va ser escollit regidor del districte novè de la ciutat de Barcelona per la Unió Federal Nacionalista, càrrec que va exercir durant dos anys. El 1911, va participar en la creació del Sindicat d'Autors Dramàtics Catalans, com a resposta a l'anomenat *afer Iglésias*, un assumpte que va tenir molt de ressò a la premsa de l'època i que feia referència a la negativa de l'empresari Ramon Franqueza a la petició de cedir el local del Principal per als assajos de *Flors de cingle*, d'Ignasi Iglésias (TOMÁS ALBINA 2019). L'entitat tenia «la voluntat de treure el teatre català de la prostració en què es trobava» (CASACUBERTA, FOGUET, GALLÉN, GIBERT 2011, p. 49) i va aconseguir el suport de l'Ajuntament i de part de la burgesia barcelonina. Tanmateix, l'estrena de *Flors de cingle* va ser un fracàs rotund.

Com és ben sabut, durant la segona dècada del segle XX el teatre català es va quedar sense un estatge estable: de 1911 a 1917, el Teatre Romea va oferir una programació gairebé exclusivament en castellà (GALLÉN 2020, p. 192). En aquest període, Iglésias, com la resta d'autors, es va trobar amb dificultats a l'hora d'estrenar les seves peces. Va estrenar *Els emigrants* (24-6-1916) al Teatre Principal de Terrassa i *Les flors de maig* (16-12-1916) al Teatre del Centre de Dependents.

Tal com mostren els fragments de la correspondència aquí reunida, Iglésias va tenir un paper clau en la recuperació d'una escena estable de teatre català. Així, de les converses que Pere Cavallé, Pere Coromines i el mateix Iglésias van mantenir amb el banquer Evarist Fàbregas va sorgir «l'empresa més estable del teatre català dels anys vint, la de Josep Canals» (FÀBREGAS 1972, p. 179). Les gestions que van dur a terme amb els empresaris del Teatre Romea no van ser fàcils, però finalment van firmar un contracte d'arrendament del Romea per cinc anys (AMIGÓ, TOUS, UCELAY DA CAL 1990, p. 37). A més, van tenir el suport d'Eduard Recasens —soci empresarial de Fàbregas—, mentre que Josep Pous i Pagès també va intervenir en l'empresa del Romea.

Com ha assenyalat Xavier Fàbregas, «les relacions entre Ignasi Iglésias i Josep Canals foren tibants. Per part del dramaturg existia una evident desconfiança envers l'empresari» (FÀBREGAS 1972, p. 179), una desconfiança que traspua constantment a les cartes que Iglésias va enviar a Cavallé. Iglésias es refereix a Canals d'una manera irònica i l'acusa constantment de maniobrar en perjudici seu: «es veu que no vol posar cap obra meva», dirà en una carta del 4 de març de 1918.

El 1917, Ignasi Iglésias es feu càrrec de la direcció artística del Teatre Romea, fins que a principis de gener de 1918 va ser substituït per Josep Canals.

Aquesta selecció de cartes, que comença el 1916 amb algun fragment en què un il·lusionat Iglésias explica que veu viable un acord amb el Teatre Romea, narra des de dins el conflicte que el dramaturg va mantenir amb altres prohoms del teatre, com Enric Giménez o Josep Pous i Pagès. Després d'aquesta aventura artística, Iglésias va continuar estrenant comèdies de costums al Teatre Romea, com ara *La senyora Marieta* (31-10-1919), *La nostra parla* (3-4-1920) o *La fallera de l'amor* (19-1-1921). L'estrena, el 17 de desembre de 1926 al Teatre Novetats, de *La llar apagada*, escrita el 1903, es va convertir en un homenatge a Iglésias, que va morir el 9 d'octubre de 1928. Amb motiu de la seva mort va rebre «un dels més sentits testimonis de consideració i identificació popular de la història contemporània» (GALLÉN 2020, p. 208), entre els quals podem trobar les paraules que li dedicà Pere Cavallé en un article panegíric aparegut a la *Revista del Centre de Lectura de Reus*:

Des de fa alguns anys, la crítica, i més que la crítica el periodisme, ha volgut parangonar l'Ignasi Iglésias amb l'Àngel Guimerà. Entre l'un i altre no hi trobem la més lleu afinitat. Guimerà era el dramaturg de les passions abandonades, dels odis ferotges. L'Iglésias era el plasmador dels sentiments, de les tendreses corprenedores, de la bondadosa ingenuïtat dels homes. En Guimerà és l'autor que escrivint en català va assolir un major grau de cosmopolitisme. L'Iglésias és l'autor autòcton que, sense propòsits d'universalisme, brillarà més esplendorosament en el cel dels genis, perquè l'Iglésias és, de tots els literats catalans, el que tenia una personalitat més característica i definida. (CAVALLÉ LLAGOSTERA 1928, p. 279)

L'epistolari entre Iglésias i Cavallé, que malauradament només està compost per les missives d'Iglésias i manca de les cartes de l'escriptor reusenc, és testimoni de la profunda entesa cultural i personal entre ambdós personatges. L'amistat d'ambdós es remunta al 25 d'agost de 1899 quan es van conèixer arran de l'estrena de *Lladres!* al Teatre El Retiro, de Sitges, en el marc de les festes modernistes.

Membre del grup modernista de Reus, la Colla de ca l'Aladern, Pere Cavallé Llagostera (Reus 1880-1939), a més d'escriptor, fou també impulsor de diverses iniciatives culturals. A partir de 1899 va ser membre del consell de redacció de *Lo Somatent*, i el 1900 ingressà a la Lliga Catalanista. També va intervenir en la fundació del diari *Foment*, del qual fou director i redactor en cap (FERRÉ TRILL 2009, p. 33). A més, entre 1915 i 1922 va ser president del Centre de Lectura de Reus.

Quant a la seva obra dramàtica, que segons Curet destil·lava agudesa i sensibilitat (1967, p. 586), destaquen *Justícia de la terra* (1898), *Promesa d'amor* (1898), *Sagetes d'or* (1898), *La Cegueta* (1898), *Aubada i posta* (1906), *Brossa* (1910), *Els Mesquins* (1914), *Amor és joventut* (1915), *La darrera nina* (1916), *El pes del fruit* (1917), *La terra* (1918), *Els germans Ferrerons* (1919) i *L'astuta dispesera* (1925).

Cavallé estrenà *Els Mesquins* al Teatre del Centre de Lectura de Reus el 26 de març de 1914, i l'obra també es representà amb un gran èxit al Casino de Ripoll. En el marc del «Cicle Històric d'Art Dramàtic», el desembre de 1915 es representà *Amor de joventut* al Centre de Lectura de Reus, que va ser publicada, en diversos lliuraments, a la revista *El Teatre Català*. Aquesta comèdia el projectà als cercles escènics barcelonins: el 4 de febrer de 1917 va ser representada al Centre de Dependents, i el 5 d'octubre del mateix any, al Teatre Romea. El 21 de desembre de 1916 també havia estrenat la comèdia *El pes d'un fruit* al Teatre del Centre de Lectura, una obra que el 1921 va ser representada al Teatre Principal de Vilafranca del Penedès i al Teatre Goya de Barcelona.

Sens dubte, l'obra més remarcable de Cavallé és el drama *La terra*, estrenat en el marc de l'empresa del Teatre Català al Romea el 16 de febrer de 1918. Tanmateix, en un principi aquesta obra no va convèncer Evarist Fàbregas, i bona part dels fragments seleccionats de les cartes detallen, amb gran indignació d'Iglésias, el procés de preparació de la posada en escena de l'obra. Iglésias fins i tot acusarà Josep Canals i Josep Pous i Pagès de rebentar-la. L'obra va rebre ressenyes favorables a mitjans com *La Veu de Catalunya* o *La Vanguardia*. A *L'Esquella de la Torratxa*, malgrat subratllar-ne alguns defectes, també van destacar l'habilitat de Cavallé a l'hora de construir l'entramat dramàtic (FERRÉ TRILL 2009, p. 169). Posteriorment, el 18 de desembre de 1919, va estrenar al Teatre Romea *Els germans Ferrerons*, i el 7 de febrer de 1925, la comèdia *L'astuta dispesera*, també al Teatre Romea.

A més de l'amistat que l'unia a Iglésias, que l'animava a traslladar-se a Barcelona a fi de projectar la seva carrera teatral,⁵ Cavallé també va mantenir amistat amb Evarist Fàbregas, «amb qui tenia relació pel negoci d'exportació de fruits secs que dirigia, que aquella època es feia principalment per mar» (FERRÉ TRILL 2009, p. 11). Fou Cavallé qui convencé Fàbregas, gran mecenes i president del Centre entre 1905 i 1909, d'impulsar la fundació del Teatre Bartrina el 26 d'octubre de 1918. Des de 1905, el Centre de Lectura havia empès la creació d'un teatre per subscripció popular, però la fundació del Bartrina va donar un nou impuls teatral a la ciutat de Reus. Gràcies a l'aportació econòmica de Fàbregas, el 30 d'octubre de 1921 es va inaugurar l'edifici del Teatre Bartrina (FERRÉ TRILL 2013).

Com ja s'ha esmentat, paral·lelament a la fundació del Teatre Bartrina, Fàbregas també va participar en l'inici de l'empresa Josep Canals al Romea, impulsat per Iglésias i el mateix Cavallé. Els fragments de les cartes aquí reunides donen compte dels vaivens de l'empresa i dels conflictes interns que s'hi originaren.

L'interès d'aquest epistolari rau en el detall amb què Iglésias narra les tensions que es van esdevenir en el si del Romea, una vegada engegada l'empresa del Teatre Català,

5. «Era molt amic d'Ignasi Iglésias, punter autor teatral en català del moment, el qual continuament l'encoratjava a traslladar-se a Barcelona, on tindria més facilitat per estrenar i viure el món de l'escena i on podria "fer carrera".» (CAVALLÉ VALLVERDÚ 2000, p.4).

i com és substituït en el càrrec de director artístic. Iglésias rebutjarà indignat cinc-centes pessetes que li lliura Josep Canals de part de Fàbregas, però finalment intentarà que Cavallé faci gestions amb Evarist Fàbregas per recuperar-les. La relació entre Iglésias i Fàbregas també és fluctuant, i el dramaturg arriba a titllar Fàbregas de «banquer estúpit i sense cor», tot i que més endavant en té una percepció més favorable.

De manera mordaç i irònica, critica sense embuts molts personatges de l'escena catalana de l'època. Així, en tot moment manifesta antipatia per Pous i Pagès, i comenta també la poca qualitat d'algunes obres d'Adrià Gual o de Santiago Rusiñol. Endemés, fa sang entre els actors: es queixa de les exigències d'Enric Borràs —a qui diu sorreguerament «Don Enrique», tot mofant-se dels seus aires de grandesa— i qualifica l'actriu Elvira Fremont amb l'epítet de «la gran bandarria», expressió que omet en la còpia de les seves cartes. De fet, no deixa de ser curiós que en la còpia del seu epistolari acostumi a rebaixar el to de les seves invectives ometent alguns adjectius o expressions més contundents; en el cas de Josep Canals, que és criticat ferotgement, en la còpia sol substituir el seu nom per «l'administrador». En definitiva, aquesta breu selecció pretén ser un testimoni dels tràfecs teatrals que s'esdevingueren entre les bambolines del Teatre Romea.

2. Epistolari Iglésias-Cavallé: criteris d'edició

L'epistolari conservat al Centre de Lectura de Reus consta de 98 missives que Ignasi Iglésias va enviar a Pere Cavallé entre 1914 i 1925, i està distribuït en dos arxius. Els fragments aquí seleccionats comprenen algunes missives escrites entre 1916 i 1918, és a dir, permeten resseguir la recuperació del Teatre Romea per part de l'empresa d'Evarist Fàbregas. Es reproduïxen, doncs, fragments d'un conjunt de cartes que van del 8 de desembre de 1916 al 4 de març de 1918. Cal assenyalar que no es reproduïxen tots els documents que consten a l'arxiu durant aquest període, sinó que se n'ha fet una tria que pretén donar compte d'allò que passava entre bambolines en la creació i en els primers passos de l'empresa més estable de teatre català durant la dècada dels anys vint del segle passat.

Per a l'edició d'aquest epistolari, les cartes s'han transcrit normalitzant-ne els accents i l'apostrofació i corregint-ne algun error tipogràfic. A més, s'ha dut a terme la comparació amb la còpia que Iglésias feia de les seves lletres i se n'han indicat les variacions en notes a peu de pàgina. Aquests documents es conserven a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, que guarda 81 documents d'Ignasi Iglésias datats entre el 4 de maig de 1915 i el 30 d'abril de 1927 (Codi de classificació: AHCB3-256/5D42).

També s'han anotat alguns dels personatges i algunes de les obres que apareixen a les cartes, tot posant l'èmfasi en les dades que poden ser rellevants per a la seva lectura.

Per acabar, voldria agrair a la Dra. Fina Masdéu, directora general d'activitats culturals del Centre de Lectura de Reus, i a Montserrat D'Anciola Moragas, cap de bibliotecàries, les facilitats que m'han posat a l'hora d'accedir a l'arxiu de la correspondència entre Ignasi Iglésias i Pere Cavallé. Així mateix, també he d'agrair al Dr. Josep Murgades les gestions efectuades i l'aclariment de dubtes.

Arxiu 1

[17]

Barcelona, 8 Desembre 1916

Sr. D. Pere Cavallé

Reus

Estimat amic: No, home, no! No estic ofès amb vós, ni puc estar-ho. Que és cas!

No us he escrit fins avui perquè les funcions del "Centre de Dependents"⁶ m'absorbeixen tot el dia, i al vespre, creieu-me, estic cansadíssim, de tanta feina que'm donen.

Amb tot, no'm sab greu, perquè, amb els elements ben justos, fem uns èxits grans. Figureu-vos que tenim trescentes cadires abonades.

L'assumpte del Teatre Català va per molt bon camí:⁷ ens hem vist, com ja sabeu, amb en Fàbregas, el qual està entusiasmat amb els meus plans.⁸ L'empresa de Romea ens fa bastant bones condicions, i ens quedarem el teatre per cinc anys. Però, això, encara no pot dir-se en el diaris.

Quan us expliqui els meus projectes,⁹ els meus plans artístics, estic segur que us entusiasmareu. En Corominas¹⁰ els troba molt.¹¹ Farem el veritable Teatre Nacional. [...]

6. El Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria —conegut com a CADCI— és una institució fundada per un grup de dependents al cafè Els Quatre Gats de Barcelona el 1903. A partir de 1905, el CADCI estava articulat en tres seccions diferents: Educació i Instrucció; Propaganda Autonomista i Socors Mutus; Esports i Excursionisme. El 1908, el centre va començar a organitzar vetllades teatrals esparses; així, aquell mateix any es representaren *Mestre Oleguer*, d'Àngel Guimerà, i *Jordi Erin*, de Josep Burgas. El 1912, l'entitat va fundar la revista *Acció*. A partir de 1916, a iniciativa d'Ignasi Iglésias i amb ajuda de Rocarol, es va convertir la sala d'actes de l'entitat en una sala de teatre. Aquell mateix any, entre gener i maig, es va celebrar un cicle de deu vetllades, que va ser un èxit. Es representaren obres de Guimerà, Rusiñol i el mateix Iglésias, així com de Frederic Soler, Josep Pous i Pagès, Joan Puig i Ferrater i Apelles Mestres, entre d'altres. A l'octubre es va iniciar un altre cicle, dirigit per Ignasi Iglésias, que va durar del novembre de 1916 al febrer de 1917. S'hi van tornar a representar obres de la triada Guimerà, Rusiñol i Iglésias, i de més autors, com Adrià Gual, Avel·lí Artís o Emili Vilanova, entre d'altres (MARTÍNEZ GRIMALT 2010).

7. A la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, després dels dos punts s'inicia un nou paràgraf.

8. A la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, és un punt i a part.

9. A la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, Iglésias sobreescríu una g damunt la j de projectes.

10. Pere Coromines i Montanyà (Barcelona, 1870 - Buenos Aires, 1939). Escriptor, economista i polític. El 1896, va fundar, juntament amb Ignasi Iglésias i Jaume Brossa, el Teatre Independent, que va impulsar la representació d'*Èspectres*, de Henrik Ibsen, al Teatre Novetats. El 1909, va ser regidor de l'Ajuntament de Barcelona i també diputat a les Corts. Juntament amb Pere Corominas i Ignasi Iglésias, Pere Cavallé va convèncer Evarist Fàbregas perquè financés l'empresa de Josep Canals.

11. «Els troba molt bé», segons la còpia de la carta conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

Us demano, per favor, que no'n parreu pas amb en Pous¹² de lo d'en Fàbregas.¹³ I aquest també, que sigui reservat.¹⁴

Avui m'han vingut a trobar els de la revista «El Teatre Català»,¹⁵ proposant-me que, per a continuar la seva publicació, fer un sablasso an en Fàbregas. Diu que us han escrit a vós i que no'ls ho heu tirat lluny.¹⁶

Jo els he dit que no convenia, per ara, demanar-li res. Que no'l maregèssim, sinó tothom aniria a pidolar-li diners i fariem mal-be lo del teatre.

I perdoneu si no m'enteneu la lletra, car escric a cuita corrents,¹⁷ perquè és tard.

Vostre, ben afectíssim

Ignasi Iglésias

[20]

Barcelona 13 Gener de 1917

Sr. D Pere Cavallé

Reus

Estimat amic: [...]

Efectivament, tal com vós dieu, va molt a poc a poc lo del Romea! Jo, quasi cada dia veig an en Corominas, per no deixar refredar la cosa. L'empresa d'aquell teatre, tot sovint m'envia a preguntar què fem, i, com que en Fàbregas no's veu, no'ls puc respondre res en concret. Sembla, però, que la setmana entrant, posarem fil a l'agulla.

Aquí s'enraona molt de la qüestió... L'amic Pous comet veritables baixeses per a pendre-m el cepre o esbullar la campanya en projecte. Jo me mantinc reservat. Si no

12. Josep Pous i Pagès (Figueres, 1873 - Barcelona, 1952). Novel·lista, dramaturg, poeta, assagista. A partir de 1900, va exercir de crític teatral a la revista *Catalunya Artística*, amb el pseudònim de Josep Piula. Entre 1911 i 1913, va ser membre també del Sindicat Dramàtic d'Autors Catalans. El 1914, es va convertir en empresari teatral, gràcies a una subvenció gestionada per Ignasi Iglésias, i a partir de 1917 començà a col·laborar amb Evarist Fàbregas (GUERRA 2019). A més de ser l'autor de la cèlebre novel·la *La vida i la mort d'en Jordi Friginals* (1912), va escriure diverses obres teatrals, com ara *L'Enemic* (1903), *El mestre nou* (1903), *L'endemà de bodes* (1904), *Senyora àvia vol marit* (1912), *Sang blava* (1914), *Rei i senyor* (1918), entre d'altres.

13. Evarist Fàbregas (Reus 1868 - Barcelona, 1938). Empresari, polític i mecenes. El 1917, fundà la Banca «Fàbregas i Recasens», i el mateix any, a instàncies de Pous i Pagès, Pere Coromines i Ignasi Iglésias, va finançar els orígens de l'empresa de Josep Canals. Va arrendar el Teatre Romea, però el fracàs de la primera temporada va provocar la seva renúncia, i Josep Canals va agafar-ne el relleu al capdavant del Teatre Romea (AMIGÓ, TOS, UCELAY DA CAL 1990).

14. Aquest paràgraf no consta a la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

15. La revista *El Teatre Català* fou un setmanari il·lustrat que es va publicar entre 1912 i 1917, dirigit per Francesc Curet. Va ser la plataforma bàsica de promoció del teatre en llengua catalana. Avel·lí Artís va ser editor i impressor de la revista, a més de membre fundacional. La resta de membres fundacionals van ser Ambrosi Carrion, Josep Sanxo i Farrerons, Josep Rocarol i Pau Audouard. També hi van col·laborar Alexandre Plana, Apel·les Mestres, Adrià Gual i Rafael Marquina (CASACUBERTA, FOGUET, GALLÉN, GIBERT 2011; MARTÍNEZ GRIMALT 2019).

16. Aquesta frase no consta a la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

17. A la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, consta *correns*.

que l'altre dia (no se si vàreu veur-ho), per destruir la mala obra de certs amics meus, i apoiant-me en un article degut a l'Àngel Guerra,¹⁸ que va apareixe en «El Diluvio», vaig fer a saber, per medi (no mitjà, eh?) d'un telefonema de gràcies, que jo seria el nou director de la futura companya de Teatre Català.

Per ara tinc molta feina feta, per cert molt bona. Escriptors molt eminents (que us diré mes endavant), ja'm tradueixen certes obres clàssiques que'ls he indicat. El meu plan, quan se sàpiga, agradarà moltíssim. És molt seriós i respon perfectament a lo que ha d'ésser un Teatre Nacional.

[...]

Fins d'aquí ben aviat, que tindrè el goig d'estrenya-us la mà el vostre amic afec-tíssim, que us admira,¹⁹

Ignasi Iglésias,

P. D. Recorts an en Vinyas i als amics reusencs.²⁰

[29]

Barcelona 29 de Maig de 1917

Sr. D. Pere Cavallé

Estimat amic: Aquí teniu una noticia sensacional!

L'Enric Borràs,²¹ que ahir va arribar de Madrid, va corre a entendre's amb el senyor Marsans,²² l'empresari del Teatre de Novetats, convenint un i altre en fer una campanya de teatre català de darrers de Setembre d'aquest any fins a Reis.

El nostre gran actor, al vespre mateix, se'n va anar al Teatre Victoria a contrac-tar certs artistes que ja tenen compromís amb nosaltres. No sé lo que aquells van

18. Fa referència a l'article «Zig. Zag. En torno al teatro catalán», publicat a *El Diluvio* a l'edició de matí del 3 de gener de 1917. L'articulista Angel Guerra —pseudònim de l'escriptor José Betancort Cabrera (Teguise, 1850 - Madrid 1950)— fa referència a les gestions per tal que el Romea esdevingui la seu del teatre català: «Se ha comentado en los saloncillos madrileños la noticia telegrafiada desde Barcelona respecto a que se practicaban gestiones para arrendar un teatro, el Romea, para que volviese a tener hogar propio la dramaturgia catalana. Ese ímpetu de renovación para expresar la vitalidad de las energías espirituales de una región con vida propia ha merecido las simpatías de muchos admiradores del alma catalana. Otros no han disimulado cierta contrariedad, derivada de odios inexplicables o de envidias mal encubiertas» (GUERRA 2017, p. 11).

19. A la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, en lloc d'«admira» escriu «estima».

20. La postdata no consta a la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

21. Enric Borràs i Oriol (Badalona, 1863 - Barcelona, 1957). Actor i director. Inicià la seva carrera professional a la companyia Tutau, i posteriorment va formar part de la companyia d'Antonio Vico. La seva consagració com un dels grans actors de l'escena es va produir amb la representació del personatge de Manelic a *Terra baixa* (1897) al Romea. A partir de 1904, va esdevenir protagonista o director de les estrenes més importants del Teatre Romea. El 1904, la companyia del Teatre Romea es traslladà a Madrid, on va continuar la seva trajectòria professional. A partir de 1907, va actuar també a l'Amèrica Llatina, i a partir de 1917, va tornar a actuar als escenaris barcelonins.

22. Joan Marsans i Peix (Barcelona 1880-1952). Empresari i polític català. Va ser empresari del Teatre Novetats.

contestar-li; però, de tota manera, no cal adormir-se.²³ Que us sembla? La nostra terra és l'eterna terra dels cadells i nyarros. Hem passat deu anys, sense fer, d'una manera seriosa, Teatre Català, i, ara, que surt un home generós com en Fàbregas que, per amor a Catalunya, exposa'ls seus cabals, ja se'ns planta una altra botiga al davant.

I tot perquè el senyor (completament fracassat a Madrid)²⁴ volia ficar grapa a la caixa del nostre bon amic en Fàbregas. Ahir, precisament, vaig rebre carta de Don Enrique en la qual me diu que sent no poder venir amb nosaltres perquè ja s'ha compromès per tota la temporada vinent a la Capital d'Espanya. Que us sembla?²⁵

Ell volia (són les condicions que darrerament m'ha fet) que li donguéssim el 20% per cent de taquilla. Això, com compendreu és abusiú. En primer lloc perquè li vindria a sortir a més de 40 duros diaris, i en segon perquè ell vindria a ser com un coempresari²⁶ que tindria dret a intervenir en la direcció artística i en la marxa del negoci. I pobres de nosaltres governats per un divo!²⁷

Espero que ben aviat certa mena de premsa farà una mica (o massa) safareig dient que si en Borràs fa temporada de català és perquè nosaltres l'hem postergat. Sort que conservo les seves cartes de resposta junt amb la còpia de les meves on es veu clar, ben clar, l'interès que jo he tingut per contractar-lo.

En fi, jo no m'espanto gens: molt al contrari. M'agrada lluità aixís amb els grans i de cara a cara! Estic seguríssim de la victòria, encara que certs autors deixessin de donar-nos obres.

Només ho sento, lo que passa, per la intenció en els fets: no pels resultats. I també ho sento perquè aquestes competències no són oportunes i ens presenten davant dels castellans com un poble desunit i poca-solta. Però què? À lluitar! A vènce!

Ben afectíssim amic,
Ignasi Iglésias,

23. A la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, és un punt i a part.

24. La informació d'aquest parèntesi s'omet a la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

25. A la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, no hi ha separació entre paràgrafs.

26. A la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, s'hi ometen les paraules «ell vindria a ser com un coempresari que».

27. A la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, no s'hi subratlla la paraula *divo*.

Arxiu 2

[1]

Barcelona 2 de Gener de 1918

Sr. D. Pere Cavallé

Reus

Estimat amic: Dissabte de la setmana passada, a casa en Fàbregas, vaig fer el cor fort i vaig fingir una serenitat que no tenia.²⁸ Us vaig veure, a vos, bon amic, tant apesarat per la vil infàmia amb mi comesa, que, perquè poguéssiu retornar a Reus satisfet de la vostra gestió coral, vaig aparentar resignar-me i quasi trobar just la canallada d'un banquer estúpit i sense cor.

No: en Fàbregas, com molts creuen i jo també creia, no'n té gens de cor.²⁹ Si haguéssiu sentit la conversa que amb ell vaig sostenir diumenge a la tarda en el Teatre Romea, us en hauríeu ben convençut.³⁰ Aquest és un gran vanitós i res més. És un vanitós que tenia gelosia de la meua glòria, de que'l públic m'aplaudís i que al final de la jornada, no fos ell, sinó jo, el restaurador del Teatre Català.³¹

Això, això és la causa de tot lo que passa. Si no fos per això, lo succeït amb mi seria senzillament monstruós. Ell, en Fàbregas, pot tenir molts motius de queixa de la meua gestió en el Teatre Romea, però abans de condemnar-me m'havia de acusar, deixant-me que'm defensés: cosa que no ha fet.

Lo més trist encara és el comportament d'en Corominas.estava enterat de tot, i va consentir que jo anés a casa seva a explicar-li, contestant-me que no l'obligués a dir mal de en Fàbregas, puix era client seu: textual.³²

Quin fàstic, eh? Oh! Quin encís te'l diner per certa gent!³³

A mi m'ha traït tothom, tothom menos vós i en Rocarol.³⁴ Us ho agrairé tota la vida.

La meua dona s'ho ha pres tot amb gran desconsol: Ella i jo estem malalts de veres.

28. A la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, és un punt i a part.

29. «No com molts creuen i jo també creia, no'm té gens de cor, aquell senyor», a la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

30. A la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, és un punt i a part.

31. «És un vanitós que tenia gelosia de la meua glòria, i això és la causa de tot el que passa. Si no fos això lo succeït amb mi seria senzillament monstruós», segons la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

32. Aquest paràgraf no consta a la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

33. Aquesta frase no consta a la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

34. Josep Rocarol i Fabra (Barcelona, 1882-1961). Pintor i escenògraf. Es va formar a l'Escola de la Llotja de Barcelona i va formar part de la tertúlia d'*Els quatre gats*, on va fer amistat amb Pere Romeu, Ramon Pichot, Joaquim Mir, Nonell i Pablo Picasso. El 1905, va viure una temporada a París. Es va donar a conèixer com a escenògraf gràcies a la seva tasca en diversos muntatges de les obres d'Ambrosi Carrion. Va ser l'escenògraf titular del Teatre Romea, i també va col·laborar amb el Centre de Lectura de Reus tot dissenyant la decoració del Teatre Bartrina (CASTÁN CHOCARRO 2017).

Feu-vos càrrec del meu sacrifici: Escoltant les ximpleries d'un vanitós vulgar,³⁵ he llenyat al fanc lo que tant m'ha costat de guanyar com a dramaturg.

No he escrit aquella carta perquè no m' trobo en disposició d'esperit per a fer-la com cal. Aveure avui si puc.

Perdoneu les meves amargors i maneu del vostre amic fraternal, que us desitja un millor any nou que'l comença ell,

Ignasi Iglésias,

P. D. Saludeu afectuosament als de casa vostra.

[2]

Barcelona 4 Gener 1918

Sr. D. Pere Cavallé

Reus

Estimat amic: [...]

Heu vist «La Publicidad» d'avui? Oh, quina infàmia? Tota la premsa, menos el diari del meu amic Hurtado,³⁶ me tracta amb gran consideració. De tot me revenjaré d'aquí pocs dies. Ja us diré com.

Si veieu en Pous³⁷ i «El cego Simó»,³⁸ que contents estant perquè ja m' tenen fora del Teatre! El porc del primer, ni per companyerisme, ni per agraïment, m'ha parlat gens ni mica de lo que passa. L'altre, ja deu veure's representat «Fins a la mort»³⁹ aquella joia de l'estultícia humana!

I ara: fixe-u-vos en lo que vaig a dir-vos: El públic, que al fi i al cap és sentimental i justicier, avui (al meu entendre, al menys) ja s'ha manifestat en contra de lo que passa. És un quart i mig de deu del vespre i no hem despatxat ni una localitat!⁴⁰

Jo he contingut an en Canals, que ja marxava, en auto, a participar an en Fàbregas que havia sospès la funció: Me penso que he fet bé d'aconsellar no suspendre-la. I això que, potser, me feia honor!

35. A la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, en comptes de «vanitós vulgar» hi ha tres punts suspensius.

36. Amadeu Hurtado i Miró (Vilanova i la Geltrú, 1875 - Barcelona 1950). Polític, advocat i periodista. El 1906, va ser un dels impulsors de *Solidaritat Catalana*. El 1907, va ser diputat a les Corts. A partir de 1915, dirigí el diari *La Publicidad*, que va modernitzar profundament. Hurtado va incorporar com a col·laboradors noms com Rovira i Virgili, Eugeni Xammar, Carles Soldevila, Josep Pla, Alexandre Plana, Manuel Brunet, entre d'altres. El 1929, va fundar la revista cultural *Mirador* (PUIG ROVIRA 1994).

37. A la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, en comptes de *Pous* i *El Cego Simó* es fan servir les inicials P. i S.

38. *El Cego Simó* és una tragèdia en un acte escrita per Francesc Recasens (Reus 1893-1965). Va ser estrenada el 4 de gener de 1913 al Teatre Espanyol, sota la direcció d'Antoni Piera.

39. *Fins la mort* és una obra de Francesc Recasens estrenada al Teatre Romea el maig de 1918.

40. A la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, no hi ha cap separació entre paràgrafs.

En fi, gràcies noble amic dels vostres consols, que m'han fet molt bé. Saludeu, en nom de la meua dona i propi als de casa vostra. De tot cor,
Ignasi Iglésias

[3]

6 de gener de 1918

Sr. D. Pere Cavallé

Reus

Estimat amic: En aquest moment acabo de despedir-me dels artistes i dependències del Romea.⁴¹ Us hauríeu enternit i indignat, si ho haguéssiu vist. Uns, estaven afectats; altres, no gaires, contentíssims: aquests són en Pous (no m'ha dit res), en Giménez⁴² i en Canals, que m'han donat guanyaba. Els més humils ploraven. La Fremont,⁴³ la gran bandarra,⁴⁴ ni m'ha saludat.

El que més m'ha ofès, esgarrifeu-vos, ha estat en Fàbregas. Li he fet entrar al palco una carta molt atenta de despedida, i, en compte de sortir a saludar-me, m'ha fet entregar, sense dir per quin motiu, per en Canals,⁴⁵ cincantes pessetes dintre un sobre.

Jo les he refusades amb indignació. No he volgut, per què he treballat sis dies d'aquest mes, que se'm pagués tota la soldada ni res com una criada de les de casa de Don Evarist.⁴⁶

Ja sé que ell me tractarà de ruc... molt més si sab la meua situació econòmica, que és apuradíssima.⁴⁷

En fi, de tot això en farem mel: del dolor, dels esbarzers en treuen el seu nèctar les abelles.

De tot cor vostre,
Ignasi Iglésias,

41. A la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, és un punt i a part.

42. Enric Giménez i Lloberas (1868-1939). Escenògraf i actor. Fill de l'interpret Miquel Giménez. El 1894, va entrar a la companyia d'Enric Borràs, que tenia la seu al Teatre Novetats. A l'estrena de *Maria Rosa*, d'Àngel Guimerà (1894), va fer el paper de Badori. També va participar en els muntatges d'*Espectres* (1896), de Henrik Ibsen, i d'obres dels clàssics grecs, Molière, Goldoni, Hauptmann, Bjørnson o Gorki. Entre el 1918 i 1923, va ser actor del Teatre Romea (MORELL 2019).

43. Elvira Fremont i Verdier (Barcelona, 1881-1965). Actriu. Filla de l'actriu Antònia Verdier. Va formar part de la Nova Empresa de Teatre Català interpretant diversos papers a obres com *Gent Nova*, d'Eduard Coca (1908), *Foc Nou* (1909), d'Ignasi Iglésias, o *Rose Bend*, de Gerhard Hauptmann, entre d'altres. («Elvira Fremont» 1909). En la primera obra estrenada per Josep Maria de Sagarra, *Rondalla d'esperparvers*, presentada al Teatre Romea el gener de 1918, va fer el paper de Margarida.

44. A la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, la paraula *bandarra* està substituïda per punts suspensius.

45. El sintagma «per en Canals» no consta a la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

46. El nom «Evarist» està ratllat a la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

47. El fragment «que és apuradíssima» no apareix a la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

[5]

Barcelona, 9 de gener de 1918
 Sr. D. Pere Cavallé
 Reus

Estimat amic: No sé si haureu rebut una carta, que diumenge a la matinada, a corre-cuita, vaig escriure-us. En ella us deia que en Fàbregas va tractar-me sense cap consideració, no despedint-me, i fent-me la caritat de cincents pessetes (que vaig refusar) de mans de l'Administrador Sr. Canals.

An aquest vaig preguntar-li a sant de què se'm donaven, aquelles cincents pessetes. No sé —va respondre'm. El senyor Fàbregas⁴⁸ —va afegir— va dir-me que al despedir-se li entregués aquesta quantitat. —Digui-li, vaig replicar, que no és vostè (li dic amb tot respecte a la seva persona) qui m'ha d'entregar res, sinó ell en persona; que no se'm despedeix com un porter o com un juglar i que si aquets diners són en pagament d'algun deute (me deu el sou dels quatre o cinc mesos de treballs preparatoris), allavors faré lo que millor me sembli, acceptaré o no acceptaré, però estendré un rebut. Com a caritat, els refuso enèrgicament.

I veieu? Han passat tres dies i no se m'ha donat cap satisfacció. A mi m'hauria faltat temps, a ser ell, per a fer-ho.

Quina manera de restaurar el Teatre Català, començant per ofendre i llençar al fanc a un dramaturg!

Diumenge vaig fer-li entrega de la carta aquella en que fundo els termes de la meva dimissió. La carta no pot ser més respectuosa, com veureu. Tampoc, fins ara, n'he rebut resposta.

De dissabte que ve en vuit, en el tren que surt de Barcelona a dos quarts de quatre, pujaré acompanyat d'en Rocarol. No fem cap compliment. Anirem a menjar i a dormir al Hotel de Londres⁴⁹ i marxarem de Reus el diumenge a dos quarts de sis de la tarda. D'aquí allavors, doncs.⁵⁰

48. El cognom Fàbregas està ratllat a la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

49. Fa referència al Gran Hotel Londres de Reus, que estava situat a l'antic palau Baró d'Ortafà. Josep M. de Sagarra, en les seves *Memòries*, diu: «L'anada a Reus constituïa per a mi una sèrie de circumstàncies en les quals saltava de meravella en meravella. L'exprés, corrent a una velocitat diabòlica, i el vagó restaurant, que no se'm va permetre usar, però que vaig contemplar-me amb una salivera infinita, ja eren prou perquè jo donés al viatge una categoria arxiducal. Però després va venir Reus; la primera ciutat que amb una llepada d'exotisme em trasbalsà l'ànima; la primera ciutat nova de les moltes ciutats que em tocaria conèixer en aquesta vida! Reus i la Plaça Prim! Davant d'aquest don Joan Prim i Prats, del sabre desembeinat i del cavall fet una fúria, vaig anar a parar jo! Davant aquell Hotel de Londres, que era l'antiga casa senyorial dels Miró, on l'any 1804 entrà com a mestressa i esposa de l'amo donya Ignàsia de Sagarra i de Mercante, germana de don Benet i filla del pintoresc historiador. Però l'Hotel de Londres, que era la millor fonda de Reus, i encara ho és, resultava de massa categoria per a nosaltres. I la nostra posició social no era prou elevada per a constituir-nos clients de l'Hotel París, el de l'altre costat de la plaça» (SAGARRA 2004, p. 32-33).

50. El sintagma «D'aquí a llavors» no apareix a la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

Saludeu afectuosament, de part de l'Emiliana i meva, als de casa vostra, i vós
maneu sempre del vostre ver amic, que us estima,
Ignasi Iglésias,

[6]

Barcelona, 11 Gener 1918⁵¹

Sr. D. Pere Cavallé

Reus

Estimat amic:[...]

Ja veieu que no puc ésser més prudent: tolero les ofenses de «La Publicidad» i les de «L'Esquella». Callo, per no perjudicar el Teatre Català, i ningú, ni en Fàbregas,⁵² que diu que m'estima tant, fa re, en públic, per mi.

A Romea ara van a premiar els meus enemics i els clients d'en Canals.⁵³ Aquest, fent-li molt acatament, ha demanat obra an en Carrión,⁵⁴ d'en Gual,⁵⁵ van a posar-ne una desseguida, i en Guimerà, entregarà la seva a darrers d'aquest més. També han demanat permís an en Jordà per a posar en escena «Joventut de príncep».⁵⁶

Després, segons se diu, ja estant entesos amb l'Enric Borràs, per a la vinenta temporada.⁵⁷

51. A l'original, la data és al final de la carta, mentre que a la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona és a l'inici.

52. El sintagma «Ni en Fàbregas» no apareix a la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

53. En comptes d'«els clients d'en Canals», a la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona diu «aquells que vós sabeu».

54. Ambrosi Carrion i Juan (Barcelona, 1888 - Cornellà de Conflent, 1973). Escriptor, crític teatral i professor. Inicià la carrera teatral el 1908 amb el poema dramàtic *La filla del marxant*. Posteriorment, va estrenar *Tribut al mar* (1911), *Clitemnestra* (1911), *El fill de Crist* (1912) i la trilogia de la sort (*Epitalami*, 1912, *El mal traginer*, 1913 i *La núvia verge*, 1915). El 1913, va començar a col·laborar amb l'Escola d'Art Dramàtic impulsada per Adrià Gual. El 1918, va estrenar una versió de l'obra de Goldoni *La viuda desitjada* al Teatre Romea. El 17 de desembre del mateix any, també va estrenar en aquest mateix teatre el drama *L'altre fill*, dirigit per Enric Giménez.

55. Adrià Gual i Queralt (Barcelona, 1872-1943). Dramaturg, director, actor, poeta, pintor i pedagog. Va iniciar la seva formació a l'acadèmia del pintor Pere Borrell. El 1891, amb l'estrena de la seva obra *Silenci*, neix el Teatre Íntim, una empresa teatral que pretenia renovar els escenaris ocupats pel teatre comercial. Seguidament, en el marc de les vetllades del Teatre Íntim, s'estrena *Ifigènia a Tàurida* (1787), de Goethe; *L'alegria que passa* (1891), de Rusiñol, i *Espectres* (1900), de Henrik Ibsen. El 1895, publica *Nocturn. Andante Morat*, el 1897, *Blancaflor: cant armonisat per a l'escena*, i el 1904, estrenà la seva gran obra, *Misteri de dolor*. El 1908, va fundar la Nova Empresa de Teatre Català, que va dirigir durant dos anys. El 1913, funda l'Escola d'Art Dramàtic de Catalunya i, malgrat reduir la seva activitat com a dramaturg, publicarà *Hores d'amor i de tristesa* (1916) i *Figaro o l'amor que s'avorria* (1917).

56. *Joventut de príncep* és una adaptació de Carles Costa i Josep Maria Jordà de la comèdia en cinc actes *Alt Heidelberg* escrita per Wilhelm Meyer-Förster (Hannover, 1862 - Heringsdorf, 1934). Fou estrenada el 10 d'octubre de 1908 al Teatre Principal, amb gran èxit. Va ser dirigida per Enric Giménez, i Margarida Xirgu va interpretar el paper protagonista. Es tornà a representar al Teatre Romea el març de 1918.

57. A la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, és un punt i seguit.

Quin fàstic, eh? Després que jo'ls el vaig proposar, posant-hi tant interès, i ells no van voler-lo! Com se premia als mals catalans en la nostra terra!

Ara, el Teatre Romea, està a mans de gent que no ha estimat mai la nostra literatura dramàtica: en Giménez, en Canals i demés personalitats.

Digueu-me alguna cosa, que estic impacient i a punt d'esbotzar. La meva situació no pot quedar aixís: tinc massa raó per callar.

La nena d'en Rocarol ja va millor: sembla que ja està fora de tot perill. Alegrem-nos-en.

Saludeu afectuosament als de casa vostra de part de l'Emiliana i meva, i vós maneu sempre del vostre invariable amic, que us estima,

Ignasi Iglésias,

[7]

Barcelona, 12 Gener 1918⁵⁸

Sr. D. Pere Cavallé

Reus

Estimat amic: L'estimació que dieu que sent en Fàbregas per mi, jo, la veritat, no la sé veure pas. Lo que ell m'ha fet és horrorós; lo que ell ha tolerat és molt trist. Després de dir «La Publicidad» que se'm volia treure de damunt, en Fàbregas no ha sortit a defensar-me; després de vuit dies d'haber-li presentat, per escrit, la dimissió no me n'ha acusat rebut, i, per fi, després d'allò de les cincents pessetes, tant quixotesc, si voleu, però tant digne, l'home, com si'es tractés d'un porter o d'un acomodador, tampoc ha dit res.

I encara'm dieu que no enfoco bé la qüestió!

Jo crec que ja s'està abusant de la meva prudència. Perquè, ja veieu que callo. Cosa que no fa en Recasens, que fins a la Borsa diu que m'han tret del càrrec de Director artístic del Teatre Romea.

Ja parlarem de tot, més extensament, de vuit en vuit.

Ah! Ara en Canals fa d'amo i d'intellectual de la casa. Després d'haver jo donat un dictamen tan entusiàstic de la vostra obra «La Terra»,⁵⁹ l'home s'ha permès llegir-la, per a donar la seva opinió... i reventar-la! En Rocarol us ho explicarà.

Ahir divendres, fent «Rondalla d'espervers»,⁶⁰ a les nou de la vetlla no tenien despatxada ni una localitat. Van estar a punt—van parlar-ne— de suspendre la funció. Eh, que va bé, ara?

58. No se'n conserva còpia a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

59. Pere Cavallé va escriure *La terra* el maig de 1917, que va ser presentada al Teatre Romea el 16 de febrer de 1918, malgrat les reticències inicials d'Evarist Fàbregas (FERRÉ TRILL 2009, p. 168).

60. *Rondalla d'espervers*, poema tràgic escrit per Josep M. de Sagarra, es va estrenar el 10 de gener de 1918 al Teatre Romea.

Homo, no'm digueu certes coses! El proposar-vos anar a menjar i dormir a l'Hotel de Londres, no és perquè a casa vostra no sigui un honor per mi hostatjar-m'hi. No! És perquè, venint amb en Rocarol, i a més amb el meu mal humor, és molestar-vos massa i és abusar de vós. Però, no'n parlem més. Vós maneueu i jo obeeixo.

Ja advertiré an en Rocarol de les vostres menasses.

En Corominas bo, gràcies a Déu. No ha tingut per mi ni una paraula de consol.

Saludeu afectuosament als de casa vostra, de part de l'Emiliana i meua, i vós maneueu sempre del vostre invariable amic, que us estima,

Ignasi Iglésias,

P. D.: Si no us tornés a escriure (me penso que sí, per això), d'aquí a dissabte. Sortirem a dos quarts de quatre de l'abaixador del Passeig de Gracia. Val.

[8]

Barcelona 23 Gener 1918

Sr. D. Pere Cavallé

Reus

Estimat amic: Dilluns, tal com vàrem quedar, a tres quarts de tres de la tarda, vaig anar a casa en Fàbregas, no trobant-li. Dimarts, una mica abans, vaig tornar-hi i li vaig trobar.

La nostra conversa va ser cordialíssima, tant que va demanar-me que al vespre anés al Romea a veure la funció al seu palco. Vaig fer-ho. La meua presència en el teatre i al costat d'en Fàbregas, va caure com una bomba. Si haguéssiu vist els actors, sobre tot la Fremont,⁶¹ quins comentaris feien i quines mirades dirigien des de l'escena cap a mi! Ah! Que són infeliços!

Vaig veure 'Els últims Rovellats':⁶² Quina tristesa fa que allò, que aquella imbecilitat, sense art, sense literatura i sense gracia, agradi! I agrada, creieu-me!⁶³

En Fàbregas va parlar-me de les cincentes pessetes. En Canals,⁶⁴ no sé si amb mal fi, no va explicar-li amb tots els detalls com va anar aquella escena amb ell i jo. Al dir-li jo an en Fàbregas que volia rebre en tot cas la gratificació o lo que sigui de mans seves, va quedar sorprès, acabant, en un esclat de noblesa: «Si a mi m'haguessin dit això, a l'endemà mateix m'hauria presentat a casa de vostè per a tenir l'honor de fer-li entre-

61. El cognom Fremont està ratllat a la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

62. *Els últims Rovellats* és una comèdia en tres actes escrita per l'escultor Lambert Escaler (Vilafranca del Penedès, 1874 - Barcelona, 1957) estrenada al Teatre Romea el 15 de gener de 1918.

63. Aquest paràgraf no consta a la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

64. A la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, en comptes d'«en Canals» diu «l'administrador».

ga d'aquella quantitat.» Afegint: «Jo, si s'hagués guanyat deu mil, vint mil pessetes, n'hauria repartit la meitat a vostè. Ja veu si l'estimo». Que és veement!

De totes maneres —no hi veiem cap doble intenció— no m'ha donat res. En fi, ara ja està fet.

Saludeu als de casa vostra de part de l'Emiliana i meva, i vós maneu del vostre invariable amic, que us estima,

Ignasi Iglésias

[9]

Barcelona, 31 Gener 1918

Sr. D. Pere Cavallé

Reus

Estimat amic: Ja heu vist com me tracta el correctíssim amic Canals.⁶⁵ «El cor del poble»⁶⁶ és l'única obra de repertori reproduïda aquesta temporada que no s'ha posat en diumenge tarda i nit. En canvi, fixeuvos quina manera de posar obres d'en Pous.⁶⁷

Dimars vaig tornar al Romea. En Canals,⁶⁸ tant fi i tant amable com sempre, però sense donar-me cap satisfacció, ni tant sols parlar-me'n d'allò del meu sainet «La ignorància d'en Patot». I això que a tothom demana obres.

Un altre dia us explicaré coses molt interessants.

[...]

Recorts afectuosos als de casa vostra, i vós maneu sempre del vostre invariable amic Ignasi Iglésias,

[11]

Barcelona, 14 Febrer 1918⁶⁹

Sr. D. Pere Cavallé

Reus

Estimat amic: Acabo de rebre la vostra carta. Us responc a l'acte, tremolant de ràbia i d'indignació. Lo que's fa amb vós és una infàmia. Primer, us fan servir d'escut del

65. A la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, en comptes de «Canals» consta la paraula ratllada «C...».

66. *El cor del poble* és una obra en tres actes d'Ignasi Iglésias estrenada el 1902 al Teatre Romea.

67. A la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, en comptes d'«obres d'en Pous» diu «obres dels altres».

68. A la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, en comptes d'«en Canals» diu «l'administrador».

69. No se'n conserva còpia a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

porc d'en Gual, d'aquest ximple, que tant mal ha fet al Teatre Català i ara, mentre jo hi era, al Teatre Romea. Figureu-vos que en les tires que anuncien l'estrena de la vostra obra, també hi ha per a molt aviat l'obra d'en Gual. Jo, això, en les tires, no ho havia vist mai. Això és matar, abans de neixe, la vostra obra.

[...]

Sí: en Canals i en Pous s'entretenen reventant la vostra obra. Ja'n parlarem.

Vaja: ja li ha honorat el teatre an en Fàbregas, el gran Rusiñol! Un fracàs com el del «Souper Tango»,⁷⁰ que no més s'ha posat una nit.

I quina cosa més basta i de mal gust 'La casa l'art'.⁷¹ Ara només falta el gran Guimerà.

[...]

I ara, un prec: voleu fer-me'l favor de dir an Fàbregas, com cosa vostra, que m'entregui els cent duros que no li vaig admetre de mans d'en Canals, quan me va treure de la direcció de Romea?

Els demano perquè'ls necessito i perquè és de justícia que se'm donin; car, encara se'm deuen els treballs preparatoris de la temporada, quatre o cinc mesos d'estar-hi ocupat. Però amb els cent duros, ja'm donaré per satisfet. Dieu-li an en Fàbregas, també com cosa vostra, que heu sabut que tinc necessitats. A veure si així se'm fa guanyar algun cosa amb les obres... En Canals no ho faria. Escoltan-me an en Fàbregas m'he jugat el gra: ho he perdut tot, àduc un treball i un negoci molt bons.

Recorts als de casa vostra.

De tot cor,

Ignasi Iglésias,

[12]

Barcelona 4 de Març de 1918

Sr. D. Pere Cavallé

Reus

Estimat amic: Gràcies per les vostres gestions, encara que, fins avui, no hagin donat cap resultat, referent a aquelles cinccentes⁷² pessetes...

Ja deueu tenir notícies per en Rocarol i altres persones, de la marxa del Teatre Romea. Vaig assistir a la tercera representació de «Fígaro, o la dama que s'avorria.»⁷³

70. *Souper-tango* és una obra satírica escrita per Santiago Rusiñol, estrenada el 6 de febrer de 1918 al Teatre Novetats.

71. *La casa de l'art* és una obra en un acte escrita per Santiago Rusiñol, estrenada al teatre Romea el 12 de febrer de 1918, sota la direcció d'Enric Giménez.

72. A la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, la paraula «cinccentes» està ratllada.

73. *Fígaro o la dama que s'avorria* és una comèdia d'Adrià Gual estrenada el 24 de febrer de 1918 al Teatre Romea, sota la direcció d'Enric Giménez.

Quina infelicitat, teatral i literàriament, és aquesta obra! No he vist mai res tant pretensions, ni tant buit, ni tant ximple!⁷⁴ Ara comprenc que en Gual no vulgués entregar el seu esperpent⁷⁵ mentre jo figurés com a Director artístic del Teatre Català. És clar, jo no li hauria posat en escena!

«Figaro», no ha donat cap diner. Dilluns van vendre quatre o cinc butaques. Dimars, a dos quarts de deu de de [sic] la vetlla, en portàven dugues de venudes... acordant sosprendre la funció.

Eh? Què us en sembla? Ni amb «Figaro» i «La casa de l'Art», varen poguer tirar dignament el teló.

I d'això en diuen saber portar un teatre? En Canals, el gran jesuïta, és qui ha de portar a bon port la present campanya?⁷⁶ Aquest senyor, si fos un home entès, no havia d'arribar a sospendre la funció de dimars, total per estalviar unes cent pessetes.⁷⁷ Veient la venda del dilluns, amb el mateix programa de l'endemà, abans de tancar el teatre, tenia d'haver repartit entre els seus amics i coneguts una cinquantena de butaques i uns quants palcos i preparar-se per al dimecres fent un altre programa. Tot, menys sospendre la funció el dimars.

Ara anuncien per a divendres el rescalfat de «Joventut de Princep» (Visca'l Teatre Català!). I per a benaviat «Jesús de Nazareth».⁷⁸ Una ximpleria.⁷⁹ Això acabarà malament. Ja no hi ha ideal, ni cap esperit enlairat, en l'empresa Fàbregas.⁸⁰ I tota obra, per a viure (parlo de les obres artístiques), necessiten una ànima, una idealitat.

En Canals⁸¹ es veu que no vol posar cap obra meva. La raó que va donar an en Fàbregas⁸² va indignar-me. És clar, l'infelís desconeix en absolut el meu teatre. I jo, de passada, no soc de la seva colla.

Ah! Si veieu com presenten les obres! I en Fàbregas volia⁸³ redreçar el nostre teatre, matant una de les branques que tanta florida li han donat, com l'escenografia!

74. «Quina infelicitat, teatral i literàriament, és aquesta obra! No he vist mai res tant pretensions, ni tant buit, ni tant ximple!» no consta a la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

75. En comptes d'«el seu esperpent», diu «la seva obra» a la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

76. «En Canals, el gran jesuïta, és qui ha de portar a bon port la present campanya?» no consta a la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

77. A la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, és un punt i a part.

78. *Jesús de Natzareth* és una tragèdia d'Àngel Guimerà estrenada el 23 de febrer de 1894 al Teatre Novetats.

79. A la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, és un punt i a part.

80. A la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, és un punt i a part i el cognom «Fàbregas» apareix ratllat.

81. A la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, és un punt i a part i en comptes d'«en Canals» diu «l'administrador».

82. A la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, és un punt i a part i en lloc d'«en Fàbregas» diu «don Evarist».

83. A la còpia conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, en comptes d'«en Fàbregas volia» diu «l volia».

Pleguem.
Vostre de tot cor,
Ignasi Iglésias

Bibliografia

R. AMIGÓ; J. TOUS; E. UCELAY DA CAL, 1990: *Evarist Fàbregas i el seu temps*, Reus: Edicions del Centre de Lectura.

R. BACARDIT I SANTAMARIA, 1994: «Correspondència d'Ignasi Iglésias i Ramon Franqueza I: 1899-1909», *Finestrelles*, núm. 6, p. 31-53. <<https://raco.cat/index.php/Finestrelles/article/view/214441>> [Consultat el: 22-4-2024].

M. CASACUBERTA; F. FOGUET; E. GALLÉN; M. M. GIBERT, 2011: *El debat teatral a Catalunya. Antologia de textos de teoria i crítica dramàtiques. Del Modernisme a la Guerra Civil*, Barcelona: Diputació de Barcelona / Institut del Teatre.

A. CASTÁN CHOCARRO, 2017: «Josep Rocarol: dibujos para la Dirección General de Regiones Devastadas desde el Campamento de Penados de Belchite», *Hermus*, núm. 18, p. 23-40.

P. CAVALLÉ LLAGOSTERA, 1928: «Ignasi Iglésias», *Revista del Centre de Lectura*, núm. 186, octubre, p. 273-279.

P. CAVALLÉ VALLVERDÚ, 2000: «Pere Cavallé Llagostera, records de família», *Revista del Centre de Lectura de Reus*, núm. 63, p. 4.

F. CURET, 1967: *Història del teatre català*, Barcelona: Aedos.

X. FÀBREGAS, 1972: *Aproximació a la història del teatre català modern*, Barcelona: Curial.

X. FERRÉ TRILL, 2009: *Pere Cavallé, ciutadania republicana*, Reus: Edicions del Centre de Lectura de Reus.

X. FERRÉ TRILL, 2013: «Evarist Fàbregas i Pere Cavallé. Un abans i un després en la història del Centre de Lectura», *Revista del Centre de Lectura*, 9a època, 4t trimestre, <<https://www.centrelectura.cat/revistadigital/evarist-fabregas-i-pere-cavalle-un-abans-i-un-despres-en-la-historia-del-centre-de-lectura/>> [Consultat el: 22-4-2024].

E. GALLÉN, 2020: «El teatre (1892-1918)», dins J. CASTELLANOS; J. MARRUGAT (ed.), *Història de la literatura catalana*, vol. 6 (*Modernisme. Noucentisme. Avantguardes*), Barcelona: Enciclopèdia Catalana / Barcino / Ajuntament de Barcelona, p. 189-250.

A. GUERRA, 1917: «Zig-Zag. En torno al teatro catalán», *El Diluvio*, 3-1-1917, p. 11.

G. GUERRA, 2019: «Josep Pous i Pagès», dins *Enciclopèdia de les Arts Escèniques*, Barcelona: Publicacions de l'Institut del Teatre. <https://www.institutdelteatre.cat/publicacions/ca/enciclopedia-arts-esqueniques/id2074/josep-pous-i-pages.htm> [Consultat el: 22-4-2024].

J. T. MARTÍNEZ GRIMALT, 2019: «El Teatre Català», dins *Enciclopèdia de les Arts Escèniques Catalanes*, Barcelona: Institut del Teatre. https://www.institutdelteatre.cat/publicacions/ca/enciclopedia-arts-esceniques/id1717/el-teatre-catala.htm?fcac_5=85 [Consultat el: 21-4-2024].

J. T. MARTÍNEZ GRIMALT, 2010: *El teatre a les societats particulars de Barcelona durant els anys de la Primera Guerra Mundial (1914-1918). El CADCI i l'Ateneu obrer del districte II*, Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. https://ddd.uab.cat/pub/trerecpro/2010/hdl_2072_83509/Treball2.pdf [Consultat el: 22-4-2024].

J. MARTORI, 2020: «Presentació general», dins *Quatre textos d'Ignasi Iglésias*, Barcelona: Institut del Teatre, p. 7-17.

J. MIRACLE, 1986: «Pompeu Fabra, traductor teatral», *Estudis escènics: quaderns de l'Institut del Teatre*, núm. 28, desembre, p. 150-162.

C. MORELL, 2019: «Enric Giménez i Lloberas», dins *Enciclopèdia de les Arts Escèniques*, Barcelona: Institut del Teatre. <https://www.institutdelteatre.cat/publicacions/ca/enciclopedia-arts-esceniques/id2060/enric-gimenez-i-lloberas.htm> [Consultat el: 22-4-2024].

F. X. PUIG ROVIRA, 1994: «Amadeu Hurtado, jurista (Vilanova, 1875 - Barcelona, 1950)», dins *Miscel·lània penedesenca*, Sant Sadurní d'Anoia: Institut d'Estudis Penedesencs, p. 453-483.

J. M. de SAGARRA, 2004: *Obra completa vol 13. Memòries II*, ed. Narcís Garolera i E. Mumbrú, València: Eliseu Climent.

[Sense signar], 1909: «Elvira Fremont», *Feminal*, 25-4-1909, p. V.

A. TOMÀS ALBINA, 2019: «Sindicat d'Autors Dramàtics Catalans», dins *Enciclopèdia de les Arts Escèniques Catalanes*, Barcelona: Institut del Teatre. <http://publicacions.institutdelteatre.cat/pl5/enciclopedia-arts-esceniques/id2671/sindicat-d-autors-dramatics-catalans.htm> [Consultat el: 22-4-2024].

J. YXART, 1894: *El arte escénico en España. Volumen 1*, Barcelona: Imprenta de «La Vanguardia».